

El procés de fe contra Andrea Crespo per sortilegis i pacte amb el diable. La Inquisició, Madrid 1754

ANTONI LLAMAS I MANTERO
GRUP D'HISTÒRIA DEL CASAL DE MATARÓ

1. Introducció

Ens trobem a la «villa i corte» de Madrid a l'any 1754. Aquí hi viu la nostra protagonista, una dona de 32 anys nascuda a Guada, bisbat de Lleó i d'ofici reconegut com a mitgera, és a dir, una dona que fa o es dedica a cosir mitges i que, a més, també fa de modista. Està casada amb un home que fou guarda i que en aquests moments està desterrat a la ciutat d'Orà i anteriorment va ser inquilí de la presó de la mateixa ciutat. L'Andrea, aquest mateix any, és denunciada davant del Tribunal de la Inquisició per fer sortilegis i pactes amb el diable. I s'inicià el procés contra ella.

2. El desenvolupament del procés

Al principi del procés, l'inquisidor fiscal fa relació d'una causa anterior en la qual Cathalina Gonzalez de Sandoval, àlies la Catuija, estava acusada de sortilegis i de pacte amb el diable. En aquesta causa, es van fer unes testificacions contra l'acusada Andrea, per part de Don Alfonso Tordecillas, clergue de menors en la ciutat de Toro. La va acusar davant la Inquisició de Valladolid, quan ella tenia 24 anys, i es va fer una comissió per part de la Inquisició de Madrid interrogant a la Cathalina sense que s'aportés res de nou a la causa.

Es presenten per part del tribunal les de-

El paseo de las Delicias de Francisco Bayeu y Subías.
Museo del Prado.

claracions dels testimonis de càrrec. En primer lloc, declarà Josepha Castillo, de 40 anys que diu el següent:

(...) residente a plaza de Guarda vino de su voluntad, e hizo examen de declaraciones des de el dia 6 de diciembre. (...) que estando en su cuarto el herrador Miguel, preguntó la rea al declarante como iba de pretensiones, a que respondio que iba despacio, y sin hablar mas de este asunto, instando la declarante de comprar a la reo un vestido para su marido, y quedando pendiente el ajuste, por lo que volvió a los 9 dias, vio allí a Miguel, y preguntando otra vez a la reo como iba de pretensiones y respondio el declarante que iba mal y que de buena gana daría un doblón de a 8, si tuviere alguna echicera, o echicero, que le facilitase supersticion, o otro empleo, y sin hablar mas de esto, concludo el ajuste del vestido se fue de allí... ¹

Evidentment, el Miguel estava força desesperat. No sabem si tenia en possessió aquesta moneda, o senzillament era una expressió del seu estat d'abatiment. Per tant estava disposat a donar una moneda que sens dubte era de gran valor per poder fer un canvi de rumb a la seva vida actual.

Una de las monedas más famosas del mundo es el doblón, moneda de oro española, muy relacionada con los piratas y los tesoros, dichas monedas fueron acuñadas en España, México, Perú y Nueva Granada. Esta moneda equivalía a dos escudos (moneda española) o 32 reales y pesaba 6,77 gramos (0,218 onzas troy). Originalmente el Doblón fue llamado así porque representaba un valor igual al de dos excelentes de oro, la moneda introducida en España desde 1497 por los Reyes Católicos, pero posteriormente el nombre de doblón se asignó a prácticamente todas las monedas de oro acuñadas en el imperio español que fuesen de valor igual o superior a

Dobló. (Font:

<http://setenilhistoriaynumismatica.blogspot.com/>)

dos escudos. Por lo cual, existieron doblones de a cuatro (igual a cuatro escudos, que pesaba 13,5 gramos), o el doblón de a ocho (equivalente a ocho escudos, con un peso de 27 gramos). En España, los doblones fueron monedas de curso legal hasta mediados del siglo XIX. ²

Segueix la seva declaració davant del tribunal, on relata una nova trobada en unes golfes quatre dies més tard, en presència del Miguel amb la seva còmplice Maria i també l'acusada. Li va preguntar que si era un home callat i discret, ja que ella coneixia una persona que ho sabia fer i li va dir si volia fer un pacte amb el diable i dient-li que no. I com que el Miguel va baixar a buscar aiguardent va parlar amb la Maria i va comprendre que si que s'havia fet el pacte amb el diable. Se'n va anar al carrer i explicà el següent:

(...) en la calle Majademitos el declarante a la andaluza, vecina de la reo que venia quejandose; y preguntandole que le pasava, respondió que la Andrea que es la reo, save que me tiene así, pues hace 3 dias, que no pego los ojos que le replico el declarante que lo sabia esta reo y respondio, que bien lo sabia, pues entre la vecina, D. Maria y Miguel la tenian así. ³

És a dir, que carrega sobre l'Andrea i els seus còmplices la possibilitat de fer-li alguna cosa que no diu i que no la deixa descansar en pau. Avança la confecció del sumari, i s'hi adjunta la testificació de

¹ Inquisición, 3727, Exp. 37.

² <http://www.hablandodemonedas.com/>

³ Inquisición, 3727, Exp. 37.

l'Andrea realitzada el 18 de gener de 1757. El primer que es diu per part del fiscal és que si bé en la primera declaració va dir que tenia 40 anys ara diu que en té més de 32. I declarà el que segueix i que ens donarà una mica més de llum:

Que haviendose confesado esta reo en el dia antecedente a estas

declaraciones, en el convento de Sta. Barbara, dijo a su confessor que aunque se avia delatado por medio de Joseph del Castillo entregandole una estampa, y piedra para que la presentase al tribunal, y aun la advirtio dicho confessor que la llamarian del tribunal, viendo esta confesante que tardaban, venia para decir quanto avia hecho, y por salir de su ofico de calzetera: que havia como cinco años conocio a Dª Nicolasa H. y en su compañía a la andalusa, y por haver muerto la madre de esta, la recogio esta reo porque no quedase desamparada, que trataba dicha andalusa con D. Pedro, y haviendo conocido esta reo a este, y al herrador Miguel de la Rosa quien la dijo que a los nueve dias haria su fortuna, para lo que era necesario un huevo, harina y cera virgen, con las que se avia de mezclar la semilla de ambos, conociendola antes torpemente como lo hizo. Esta reo despues que empezo su delacion, como no se puedo concluir en la misma mañana, ofrecio volver por la tarde, però aunque volvio, no pudo proseguir, porque Miguel el herrador la estaba esperando, para fuesen a separse de la querella, que havia dado esta como su muger, prosiguió el 18 del mismo, diciendo que este Miguel junto todo lo dicho, lo metio en el huevo con unos pelos de las partes de ambos ⁴

Pesos duros.

(Font: <https://www.batallasdehispania.com/2020/07/real-de-8-primera-divisa-de-uso-mundial.html>)

una persona humil, segurament analfabeta i pobra, amb grans dificultats per tirar endavant el dia a dia i amb un gran risc de caure en la marginalitat, si no ho estava ja, i en haver de demanar almoina o entrar en assumptes poc clars per poder subsistir, ja que la seva feina de mitgera i modista li donava pocs recursos. També entra en la qüestió sexual, ja que té relacions amb el Miguel el ferrador que sembla ser que és el seu marit. Es segueix amb les declaracions de nous testimonis. En aquest cas és en Miguel Lopez Trampillo de 48 anys, que es extret de les presons secretes de la Inquisició per poder declarar el següent:

(...) dijo que esta rea vivia en una guardilla amancebada con Joseph del Castillo, (...) que en esta misma ocasion ofrecio al declarante dar una estampa con una oracion escrita, y una piedra iman a cada una de las dos, para que traiendolas consigo estuviesen libres de la justicia, y fuesen dichas en quanto quisiesen: que en efecto compro el declarante en la calle de Alcala, compro dos estampas de la Veronica, y en la calle de las postas un pedazo de piedra iman muerto con dos quartos de polvos de azero, se las dio a la citada D. Maria Gonzalez y a esta reo ⁵

En aquesta declaració l'acusada ja ens dona una bona raó per estar encaparrada en canviar la seva mala fortuna. Tenim a

Arribats en aquest punt la nostra protagonista ens planteja un dubte de parella. En declaració diu que no va poder testificar a

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

la tarda ja que la declaració l'havia donat com a muller d'en Miguel. Per contra, aquest nou testimoni ens diu que viu amistançada, és a dir que manté una relació de parella fora del matrimoni. Evidentment no en sabem la causa. Avança Josep amb la seva declaració davant el tribunal.

Convent Santa Bàrbara.

(Font: <http://www.parroquiadesantabarbara.es/historia.html>).

(...) que el citado Joseph refirió al declarante en presencia de las dos como havia estado en Oran, y que dos sugetos que quedaban allí, 19 años havia, le confiaron y revelaron que junto al estanque de la hermita del Angel como a distancia de una bara a un lado de la corriente avian ellos y otros compañeros que fueron ajusticiados, enterrado una porcion de alajas de plata machacadas y un talego de pesos duros que hurtaron, que el mismo Joseph hiciese diligencias de sacarlos y enviarles parte, y como quedaron convencidas, pregunto al declarante si seria verdad que huviesse tal cosa, a lo que le respondió que era fácil saberlo, por que sabia por heberselo dicho Maria, pues echando 3 avellanas un poco de azogue, tapase despues el agujero con cera del Cirio Pascual y echandolas juntas en el sitio que se sospechava huviese tesoro, y si se paraban todas en linea, allí donde paraban, estaba oculto, por que de lo contrario cada avellana tiraria por un ultimo lado ⁶

No sabem la quantitat de joies que suposadament hi havien en aquest amagatall, però sí de la importància de les monedes, que eren d'argent.

El real de a 8, peso de ocho, peso fuerte o peso duro, conocido en el mundo

anglosajón como dolar español (en inglés: *piece of eight*) o Carolus, es una moneda de plata con valor de ocho reales acuñada por la monarquía católica después de la reforma monetaria de 1497 que estableció el real español. Gracias al amplio uso que tuvo a finales del siglo XVIII en Europa, toda América y el extremo oriente, se convirtió en la primera divisa de uso mundial. Fue la primera moneda de curso legal en los Estados Unidos hasta que una ley de 1857 desautorizó su uso. Muchas monedas actuales tomaron sus respectivas denominaciones del real de a 8, tales como el dolar, el yuan o el peso. ⁷

Per tant, tenim alguns elements nous. D'una banda, un grup de lladres que amaguen un tresor i que ja han estat ajusticiats, una confabulació en una presó d'Orà per aconseguir el botí, i d'una altra, l'element de la superstició, que amb fórmules màgiques permet aconseguir el que es desitja. Actualment, l'ermita de l'Àngel ja no existeix, va ser enderrocada, a causa de la deficiència dels seus materials de construcció que feien encarir molt el seu manteniment.

Continuà Josep la seva declaració, tot

⁶ *Ibidem*.

⁷ https://es.wikipedia.org/wiki/Real_de_a_8

explicant com, acompanyat de les dues dones i del seu cunyat Gabriel Arenas, va anar a l'ermita a la nit, i en el moment de fer el forat, de la mateixa ermita va sortir gent que els van escridassar i van haver d'abandonar momentàniament la seva recerca. Però no van desistir, ja que al dia següent van tornar i va passar el mateix, amb la qual cosa van abandonar. Vist que no se'n sortien van provar amb una altra fórmula supersticiosa una mica macabre.

que cogiendo una vivora viva, y pasandole por los ojos una ebra de seda con abuja con esta misma, que despues se passase por la ropa de qualquiera, se lograba que no negasse lo que se le pidese ⁸

L'inquisidor fiscal crida a declarar Maria Gonzalez, que està a les presons secretes de la Inquisició. En el seu testimoni del 3 de juny, declara que coneixia ja feia 3 anys a l'acusada, al ferrador i a la mulata, ja que vivia molt a prop de les golfes d'aquestes dues, i amb motiu d'una ferida al braç li van presentar al ferrador per tal de guarir-la. Aquestes dones li van dir que era màgic i que tenia nombroses habilitats, i amb ell li proporcionaria fortuna, però en realitat el ferrador les havia enganyat demanat diners i no els va donar res a canvi.

També criden a declarar a Maria Rodriguez, alies l'andalusa o mulata, que també està empresonada en les presons secretes del Sant Ofici. Primerament, repassen una declaració voluntària que va fer el 27 de gener del 1758 en la qual informa que té 38 anys, i també la sospita que tant el ferrador com la seva còmplice li van fer

François Boucher. La modista. Museu Nacional Estocolm. 1746.

mal en un braç intencionadament i que ella ho sabia. I també, que una nit a les 3 de la matinada van comparèixer a les seves golfes, l'acusada, el ferrador i D. Maria, dient que venien d'un ball, però ella va sospitar que amb un llibre havien fet alguna fetilleria, ja que tots tres es tractaven amb molta intimitat. També li van oferir fer unes monedes i que aquestes en 9 dies les podrien canviar a un altre persona, i aquestes tornarien a la persona que les havia canviat. A més, van fer la següent proposta a l' Andrea:

(...) que la rea le dijo, que para que no hubiese pacto con el diablo era necesario que tuviese gesto torpe con el herrador, lo que haviendo hecho, se compro el huevo y dijo el herrador havia echado la semilla de ambos ⁹

Es torna a repetir el mateix tema i de la

⁸ Inquisición, 3727, Exp.37

⁹ *Ibidem.*

Casaca de dona (segle XVIII). Museo del traje. Madrid.

mateixa manera. Davant de totes les declaracions, l'inquisidor fiscal envia l'informe als qualificadors, és a dir, als teòlegs que estaven especialitzats entre altres feines, en la revisió de les declaracions dels encausats per veure si hi havia elements contraris a la doctrina emanada per l'Església Catòlica. Aquests qualifiquen les declaracions dels acusats com:

Visto lo que resultaba, por tres calificadores quanto a lo objetivo la diesen por supersticion con invocacion expresa al demonio, intentiva de pacto explicito con el de vana observacion, engañadura y embustera, y en lo suspension de vehementi ¹⁰

La suspensió a *vehementi* era per als acusats sobre els quals els inquisidors tenien sospites raonades de la seva culpabilitat. Normalment, l'abjuració de *vehementi* tenia penes diverses com el desterrament per un temps determinant del lloc on vivia l'acusat o acusada, la condemna a gales, la flagel·lació pública, o la presó, també per un temps determinat.

A partir d'això, el tribunal es reuneix el 22 de desembre de 1759 i decideix enviar-

los a les presons secretes i amb l'embarcament de béns i que es segueixi la causa. El consell es torna a reunir el 19 de gener de 1760 i ratifica que es posi a l'Andrea Crespo a les presons secretes, amb embarcament de béns i que la seva causa passi a definitiva. A més, que s'investiguin en altres tribunals a Cathalina Gonzalez Sandoval i a Maria Rodriguez per si es troben altres proves que es puguin adjuntar a l'expedient, així com dels altres quatre còmplices i el més aviat possible. No va donar

resultat en general, excepte algun tema que es refereix a Cathalina Gonzalez. El 21 de gener de 1760 es dona audiència d'ofici a Andrea Crespo, es repassa la seva declaració voluntària i ens adjunta una nova informació personal.

(...) que su padre y abuelo han sido arrieros y todos los de su parentela chistianos viejos, respondió bien a las preguntas, que se crio con su pedres en Valladolid, pues tenian tienda de aciete y vinagre, qua aria veinte años vino a Madrid y que presume sea su prison por lo que tiene en su delacion y no tiene que añadir a lo que entonces dijo, y en la segunda y la tercera dijo que no hacia memoria de otra cosa. Presentada la acusacion fiscal. ¹¹

3. El diable té molts noms.

Hem vist que l'Andrea Crespo, que resideix al Madrid de mitjans del segle XVIII, viu en una societat on es calcula que el 40% de la mateixa viu en la pobresa. Ella era filla de la immigració, desenvolupa una tasca de mitgera, és a dir que feia o recomponia calces i mitges i que també ho compaginava amb el de modista. I aquesta feina la feia a banda de l'estructu-

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

ra gremial de l'època. Per tant, no tenia un taller de confecció sinó que ho feia a les golfes on vivia, amb la qual cosa no necessitava una gran inversió de capital per desenvolupar la seva feina. I això comportava que el seus ingressos fossin esporàdics i normalment baixos o molt baixos tot depenent de l'oferta de feina.

Precariedad, variedad y versatilidad podían definir perfectamente las características del trabajo de estas mujeres; sus conocimientos los habían aprendido, a menudo de forma informal, en el hogar familiar, mientras se las transmitía un conjunto de saberes y de prácticas y destrezas necesarias que les iban a acompañar, y que iban a simultanear, con otras actividades durante el resto de su vida.¹²

En Madrid hay un ejército de costureras que realizan labores en sus casas para clientes, al igual que las lavanderas. Cuando no son asalariadas, su trabajo es autónomo pero, en general, muy precario, inestable y mal pagado, especialmente si se dedican a la reparación. Muchas casadas no sólo cosen y remiendan la ropa de su familia sino también la de otros vecinos a cambio de una mísera remuneración.¹³

Per tant, el seu cercle de coneguts i amistats es troben en una situació molt similar a la seva. En cap moment la documentació fa referència a que l'Andrea tingui fills. És dir, que tot i estar casada, ha optat per reduir les seves despeses familiars, no només per no alimentar més boques, sinó per la impossibilitat de reunir una dot per facilitar el casament futur de la seva descendència. Aquesta incertesa laboral, de

poder guanyar-se un sou, de sortir de la pobresa i de la marginalitat són els noms d'aquest diable que en forma de superstició i de desesperació la fan caure a ella i als altres en una invocació al diable.

4. Conclusió.

Com hem vist al llarg del treball la vida de l'Andrea Crespo no va ser gens fàcil. Una mitgera que vivia en una ciutat com Ma-

«Chupa de cotonía». Mitjans del segle XVIII.
Museo del traje. Madrid.

drid, on gaire bé el 40% de la població vivia en el llindar de la pobresa. Pobresa que ella patia en el dia a dia, amb un treball precari i mal remunerat, amb la incertesa de saber si tindria feina a l'endemà i podria ingressar unes monedes. Era el que avui diríem una autònoma però que estava fora del treball estipulat i regularitzat pels gremis establerts. També era filla de la immigració que havia abandonat els seus llocs de naixement a la recerca d'una vida millor. Tot i que la seva família tenia negocis de venda d'oli i vinagre, va haver d'emigrar.

Vivia en unes golfes, ja sabem que la pobresa puja les escales i el seu ambient era si més no poc recomanable. Pel que

¹² Ortega López, Margarita (2007). *Las trabajadoras madrileñas del pueblo llano durante el siglo XVIII*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, p. 327.

¹³ Barahona López, Victoria (2015). *Las trabajadoras madrileñas del siglo XVIII. Familias. Talleres y Mercados*. Tesis Doctoral. Madrid: Departamento de Historia Moderna, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad Autónoma de Madrid, p. 268.

*Espinosa de los Monteros y Abadia, Antonio. Plano Cartografico de la Villa y Corte de Madrid. 1769.
Biblioteca virtual del patrimonio bibliográfico*

fa a les relacions familiars casada amb el ferrer, però amistançada amb un altre. Les seves amistats femenines tampoc sembla, per les declaracions, que l'ajudessin com és el de cas de l'andalusa o mulata, que es queixava d'haver patit un malefici que no la deixava dormir. També l'Andrea és una dona de més de quaranta anys i sense fills, amb una política familiar decidida a no voler alimentar més boques i això planteja un dubte no resolt, el de l'avortament.

Un altre element és el paper de la dona dintre d'una societat masclista. Una persona com l'Andrea no era ben vista pel poder establert. Segurament voltava massa pels carrers i la policia creada pels borbons per erradicar els mandrosos i vagabunds que, segons ells, no aportaven res de bo a la societat i eren vistos com una

càrrega feixuga pels comptes de l'estat. Per tant, la podien situar dintre d'una d'aquestes categories. En un moment determinat de la declaració, ens diuen que un dels conjurs que feien era per ser feliços i escapar de la justícia. Clarament el que no eren era feliços com tampoc estaven fora del punt de mira de la justícia.

Per tant, ja sabem quins eren els seus dimonis, una vida pobra, en un ambient marginal i una vida infeliç. No sabem tampoc la resolució del judici, però com que l'objectiu final de la Inquisició era el retorn del pecador, que s'havia desviat de la doctrina, al sí de l'Església i de la fe, les penes serien el desterrament de la ciutat per un temps determinat o bé els assots, el confinament a presó per un temps o posar-la sota la supervisió d'un mossèn que la tornés a la fe veritable.